

האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

פרקים בארכ'apos; קלאסית-ביזנטית: מים מן הסלע: מתקני מים
בא"י ובעולם הקלאסי בתקופות ההלניסטית-ביזנטית - 43526

תאריך עדכון אחרון 29-08-2016

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 4

תואר: בוגר

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: ארכאולוגיה והמזרח הקרוב הקדום

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 0

סמסטר: שנתי

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): ד"ר עוזי ליבנר

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: uzi.leibner@mail.huji.ac.il

שעות קבלה של רכז הקורס: יום ד', 12:00-13:00

מורי הקורס:

ד"ר עוזיאל-אבי לייבנר

תאור כללי של הקורס:

'מים מן הסלע': מתקני מים בעולם הקלאסי ובא"י בתקופות ההלניסטית, הרומית והביזנטית. במהלך הסמינר נעסוק בדרכים בהם השיגו, הזיזו והשתמשו במים במרוצת תקופות אלו; החל מניקוז מי גשם לבור המים הפשוט בכפר ועד לאמות המים המשוכללות שהובילו מי מעיינות לערים דוגמת רומא, על 11 אמות המים שלה; נלמד על בארות, בתי מעיין, מבני נימפיאה, בריכות שחיה, בריכות נוי, מערכות השקיה, מים במבני פולחן וכו'.

מטרות הקורס:

מטרת הקורס היא להקנות לסטודנטים ידע נרחב אודות המשאב הראשון בחשיבותו לקיום האנושי - המים והאופנים בהם אספו, הובילו ואגרו משאב זה. נלמד גם על השימושים השונים במים בתקופות הנדונות

תוצרי למידה

בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:

הסטודנט יכיר את מתקני המים בעולם ההלניסטי-רומי, על סוגיהם השונים, יבין עקרונות בסיסיים בהידרולוגיה, ויבין את תרומת ניצול המים להתפתחות הכלכלית והתרבותית בתקופות הנדונות

דרישות נוכחות (%) :

85

שיטת ההוראה בקורס: 1. דיונים בכיתה המבוססים על קריאת מאמרים

2. הצגה בכיתה של נושאי מחקר אישיים

3. תרגילי כתיבה

4. עבודה סמינריונית

5. סיור במוזיאון

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

1. מבוא - תולדות המחקר והמקורות שלרשותנו

2. מפעלי המים בארץ ישראל לפני התקופה הקלאסית

3. אספקת מים בערי העולם היווני וההלניסטי; בתי מעיין

4. מים במגזר הכפרי: בורות, מאגרים ובריכות

5. הידרולוגיה בעולם הרומי

6. אמות המים בעולם הרומי

7. אמות המים בארץ ישראל

8. אספקת המים לירושלים בימי הבית השני

9. נימפיאה בעולם הרומי ובארץ ישראל
10. בתי מרחץ ציבוריים ופרטיים
11. Thermae אימפריאליים
12. לטרינות ומערכות ניקוז
13. בריכות שחיה, מזרקות וגנים 14. מים ופולחן 15. מתקנים מונעים בכח-מים 16. סכרים ומתקני הטיה
- ובתקופה הרומית והביזנטית 17. מערכות השקיה חקלאיות 18. מים בישובים מדבריים
19. מתקני מים באמנות העתיקה 20 - 24. רפראטים

חומר חובה לקריאה:

- כללי: ספר יסוד על אמות המים בא"י: ד' עמית, י' הירשפלד וי' פטריך (עורכים), אמות המים הקדומות בארץ ישראל, ירושלים 1989. ובמהדורה אנגלית מורחבת (עם אתרים נוספים):
 Amit, D. Patrich, J. and Hirschfeld, Y. (eds.), *The Aqueducts of Israel*, Ann Arbor 2002.
- ויטרוביוס, פ' 1997. על אודות האדריכלות, תרגם לעברית: רייך, ר. תל אביב. *De Vitruvius Architectura, Book VIII*)
- Ohlig, C. Peleg, Y. and Tsuk, T. (eds.) 2002. *Cura Acuarum in Israel*, Siegburg.
- Ohlig, C. and Tsuk, T. (eds.) 2014. *Cura Acuarum in Israel II*, Siegburg.
- כרכים נוספים של כתב העת *Cura Acuarum* העוסק במפעלי מים בעולם הקלאסי.
 מ' אבן ארי, ל' שגן ונ' תדמור, הנגב - מלחמת קיום במדבר, ירושלים, 1980.
- א"ש איסר, וזהר, מ. תשס"ח. והרעב כבד בארץ, שינויי אקלים והשפעתם על ההיסטוריה של ארצות המקרא. ירושלים.
- ח' גבירצמן, תשס"ג. משאבי המים בישראל. ירושלים.

- אתרים, אמות ומתקנים:
- ש' אביצור, 1963. סקר מתקני כוח המים בישראל. תל אביב.
- ש' אביצור, 1992. משאבי המים של ארץ ישראל. תל אביב.
- א' ברוך וז' עמר, "בית הכסא (Latrina) בארץ-ישראל בתקופה הרומית ביזנטית", ירושלים וארץ-ישראל, ב (תשס"ה), עמ' 27-50.
- ד' בהט, 1988. 'תעלת מים חשמונאית ליד הר הבית'. אריאל 57-58, עמ' 132-142.
- ד' בהט, תשמ"ט. 'תעלת הבריכה העליונה ומקומה', ארץ ישראל כ (ספר ידן) עמ' 253-255.
- י' ביליג, 1995. 'חידושים בחקר אמות המים הקדומות לירושלים'. ספראי, ז. ופאוסט, א. (עורכים). חידושים בחקר ירושלים, דברי הכנס הראשון. רמת גן, 12 בספטמבר 1995, עמ' 37-47.
- א' גורזלזני, 2008. 'אמת המים האומיית לרמלה'. קדמוניות מא (135), עמ' 11-16.
- מ' גיחון, "מרחצאות רומיות בארץ ישראל", קדמוניות י"א (תשל"ח), עמ' 37-53.
- דדון, מ. וזלינגר, י. 1997. "שישה קטעים של אמת המים העליונה לירושלים", עתיקות 32, עמ' 86-83.
- י' הירשפלד, "אמות המים בעולם היווני רומי", בתוך: ד' עמית, י' הירשפלד וי' פטריך (עורכים), אמות המים הקדומות בארץ ישראל, ירושלים 1989 עמ' 3-27. י' הירשפלד, תשנ"ט. 'מעין הפוריות ברמת הנדיב'. קדמוניות לא (116), עמ' 109-116.
- י' הירשפלד וג' סולר, תשמ"א "המרחצאות הרומיות של חמת-גדר - שלוש עונות חפירה", קדמוניות י"ג,

- עמ' 66-79.
- י' הירשפלד, תשס"ג. 'אדם וחברה בשבטה הביזאנטית'. קדמוניות לו (125), עמ' 2-17.
- מ' הקר, תשט"ז. 'אספקת המים בירושלים בימי קדם'. אבי יונה, מ. (עורך). ספר ירושלים א. ירושלים, עמ' 191-218.
- י' ניר, תשנ"ד. "חפירת בארות מים בתקופות העתיקות במישור החוף של ישראל", נקרות צורים 19, עמ' 77-82.
- י' סטפנסקי, תשנ"ו. 'תעלות חצובות בקרבת תל חצור: אמת המים הקדומה ביותר בארץ ישראל?'. עתיקות XXVIII, עמ' 1-7.
- ז' ספראי, הקהילה היהודית בארץ - ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשנ"ה.
- ז' ספראי, תשמ"ז. 'מערכת המים בשטח הבנוי בכפרי הארץ בתקופת המשנה והתלמוד'. חלמי"ש 4, עמ' 32-46.
- ד' עין-מור וצ' רון, "גולת הכותרת: מעיין נקבה ממלכתי מתקופת הברזל באזור נחל רפאים", בתוך: ג"ד שטיבל, א' פלג ברקת, ד' בן עמי, ש' וקסלר בדולח וי' גדות (עורכים), חידושים בארכיאולוגיה של ירושלים וסביבותיה, קובץ מחקרים, כרך ז', ירושלים, תשע"ד, עמ' 85 - 109.
- י' עולמי, ורינגל, י. תשל"ד. 'שתי כתובות חדשות של הלגיון העשירי באמת המים של קיסריה' קדמוניות ז (25-26), עמ' 44-46.
- ר' עמירן, תשי"א. "שיטת אספקת המים במנהרות", ארץ ישראל א (ספר שובה). ירושלים, עמ' 35-38.
- ד' עמית, 1994. 'נתונים חדשים לתיארוך אמות המים של ירושלים'. אריאל 102-103, עמ' 57-64.
- ד' עמית, תש"ע. 'אספקת מים לעיר העליונה בימי הבית הראשון ובימי הבית השני לאור החפירות ליד בריכת ממילא'. חידושים בארכיאולוגיה של ירושלים וסביבותיה ג, עמ' 94-108.
- י' פורת, תשמ"ז. "אמות המים הקדומות בואדי קלט", ארליך, ז.ח. (עורך). שומרון ובנימין, קובץ מחקרים
- בגיאוגרפיה היסטורית. עמ' 91-99.
- י' פטריך, תשמ"א. 'אמת המים מעיטם לבית המקדש והלכה צדוקית אחת'. קתדרה 17, עמ' 11-23.
- צ' צוק, תשס"ג. "אספקת המים של שבטה בתקופה הביזנטית", קדמוניות 125, עמ' 18 - 24.
- צ' צוק, תשנ"ד. "אספקת מים בחורבת זיכרון - כפר מן התק' הביזנטית בשולי השומרון", ישראל - עם וארץ (שנתון מוזיאון א"י) ז'ח', עמ' 133 - 148.
- צ' צוק, מירון, י. ווולובלסקי, ק. 1986. 'סקר אמת הביאר'. נקרות צורים 13, עמ' 109-129.
- צ' צוק, רוזנברג, א. ופילשטוקר, מ. 1996. מאגר המים העתיק של צפורי, תל אביב.
- ע' קלונר, תשל"ג. "סכרי-אגירה בהרי הנגב הצפוניים-מזרחיים", ארץ-ישראל יא (ספר עמנואל דונאייבסקי). ירושלים, עמ' 248-257.
- ע' קלונר, ופרומקין, ע. 1989. "מערת נקבות המים - בית גוברין", נקרות צורים 15, עמ' 119-145.
- א' קמפינסקי, תשנ"ב. "דן וכברי - הערה לתכנון של שתי ערים בתקופת הברונזה התיכונה", ארץ ישראל
- כג (ספר בירן), עמ' 76-81.
- צ' רון, תשל"ז. "ניצול מעיינות לחקלאות שלחין בהרי יהודה", שמואלי, א. גרוסמן, ד. וזאבי, ר. (עורכים).
- יהודה ושומרון פרקים בגיאוגרפיה יישובית. ירושלים, עמ' 230-250.
- ר' רייך, תשמ"ז. "כמו גד ליון לשלח", לתולדותיו של מעיין הגיחון בימי הבית השני. ארץ-ישראל יט (ספר אבי יונה). ירושלים, עמ' 330-333.
- ר' רייך, תשנ"ו. 'נימפיון רומי-ביזאנטי בעין שוקק, סמוך לבית שאן'. עתיקות 28, עמ' 9-12.
- ר' רייך, ושוקרון, א. 2003. 'הערות על מפעל המים הקדום של גזר'. ארץ ישראל כז (ספר תדמור). ירושלים,

עמ' 212-217.

רייך, ר. ושוקרון, א. 2005. 'בררכת השילוח מימי הבית השני בירושלים'. קדמוניות לח (130), עמ' 96-91.

י' שילה, תשמ"ז. "מפעלי מים תת-קרקעיים בתקופת הברזל", בתוך קצנשטיין, ח. ואחרים (עורכים). האדריכלות בארץ ישראל בימי קדם. ירושלים עמ' 232-248.

ג"ד שטיבל, תשע"ה. "מים להורדוס המלך", ארץ ישראל ל"א (ספר אהוד נצר), עמ' 426 - 444.

ל' שני ונ' תדמור, "החקלאות הקדומה בנגב המרכזי" בתוך: א' שמואלי וי' גרדוס (עורכים), ארץ הנגב, א,

באר שבע, 1979, עמ' 270 - 296.

Apostol, T. M. 2004. "The Tunnel of Samos." *Engineering and Science*, 67(1), 30-40.

Ashby, T. 1935. *The Aqueducts of Ancient Rome*, Oxford.

Bruun, C. 1991. *The water supply of ancient Rome: A study of Roman Imperial Administration*, Helsinki.

Crouch, D. P. 1993. *Water Management in Ancient Greek Cities*, New York - Oxford.

Delaine, J. 1997. *The baths of Caracalla*, *Journal of Roman Archaeology Supplement Series*.

Dvorjetski, E. 2007. *Leisure, Pleasure and Healing: Spa Culture and Medicine in Ancient Eastern Mediterranean*, Leiden.

Dvorjetski, E. 2016. "Public Health in Ancient Palestine: Historical and Archaeological

Aspects of Lavatories," in A. E. Killebrew and G. Faßbeck, *Leiden and Boston*, pp. 48-100.

Ellenblum, R. 2013. *The Collapse of the Eastern Mediterranean, Climate Change and the*

Decline of the East, 950-1072, Cambridge, pp. 196-227. [ARC 1700.F]

Frankel, R. 1985. "The Hellenistic Aqueduct of Acre-Ptolemais," *Atiqot XVII*, pp. 134-138.

Frontinus, Sextus Julius, *The stratagems; and, the Aqueducts of Rome* (English translation by

C. E. Bennett), London 1961.

- Galili, E. Nir, Y. 1993. "The Submerged Pre-Pottery Neolithic Water Well of Atlit Yam,

Northern Israel, and Its Palaeoenvironmental Implications," *The Holocene* 3, 3, pp. 265-270.

Gibson, S. and Jacobson, D. M. 1996. *Below the Temple Mount in Jerusalem. A sourcebook*

on the cisterns, subterranean chambers and conduits of the Haram al-Sharif. BAR International Series 637.

Gleason, K.L. 1990. "The Garden Portico of Pompey the Great," *Expedition* (32), pp. 4-13.

Hirschfeld, Y. 1997. *The Roman Baths of Hammat Gader, Jerusalem*

Hirschfeld, Y. 2004. "A Climatic Change in the Early Byzantine Period? Some Archaeological Evidence," *PEQ* 136/2, pp. 133-149.

Hobson, B. 2009. *Latrinae et Foricae: Toilets in the Roman World*,

-
- Hodge, T. 2002. *Roman Aqueducts and Water Supply*, London 1992.
- Jansen G.C.M. et al. (eds.) 2011. *Roman toilets: Their archaeology and cultural history*, Leuven.
- Jashemski, W.F. 1996. "The Use of Water in Pompeian Gardens," In: N. De Haan and G. Jansen (ed.), *Cura Aquarum in Campania*, Leiden, pp. 51-58.
- Kedar, Y. 1957. 'Ancient Agriculture at Shivtah in the Negev'. *IEJ* 57, pp. 178-189.
- Koloski-Ostrow, A. O. 2015. *The Archaeology of Sanitation in Roman Italy: Toilets, Sewers, and Water Systems (Studies in the History of Greece and Rome)*, Chapel Hill, NC.
- Leveau, P. 1996. "The Barbegal water-mill in its environment: archaeology and the economic and social history of antiquity," *Journal of Roman Archaeology* 9, pp. 137-53.
- Longfellow, B. 2010. *Roman Imperialism and Civic Patronage: Form, Meaning, and Ideology in Monumental Fountain Complexes*, Cambridge.
- Meshel, Ts. Tsuk, Ts. Fahlbusch, H. & Peleg, Y. 1996. *The Water-Supply System of Susita*. Tel Aviv.
- Nielsen, I. 1990. *Thermae et Balnea: The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths*, Aarhus. [ARC 1305.NIE]
- Robinson, D.M. 1946. *Excavations at Olinthus XII*. Baltimore, pp. 103.
- Tsuk, Ts. 1988-1989. "The Aqueduct to Legio and the Location of the Camp of the VIth Roman Legion," *TA* 15-16, pp. 92-97.
- Tsuk, Ts. 1999. 'The Aqueduct to Sepphoris'. Meyers, E.M (ed.). *Galilee through the Centuries Confluence of Culture*. Winona Lake, pp. 161-175.

חומר לקריאה נוספת:
ינתן במהלך הסמסטר

הערכת הקורס - הרכב הציון הסופי :
מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 0 %
הרצאה 0 %
השתתפות 0 %

הגשת עבודה 80 %
הגשת תרגילים 20 %
הגשת דו"חות 0 %
פרויקט מחקר 0 %
בחנים 0 %
אחר 0 %

מידע נוסף / הערות:
אין הערות